

LABORINTUS

Ο λαβύρινθος απορρέει από τον περίπλοκο συνδυασμό μύθου, συμβόλου και αλληγορίας, και κατ' επέκταση από το τρίπτυχο νους – σώμα – ψυχή.

Σύμβολο ιδιαίτερα αγαπητό στην παγανιστική αρχαιότητα, αλλά και στο χριστιανικό Μεσαίωνα, παραπέμπει σε ένα χώρο παράδοξο και περίπλοκο. Είναι ένα πεδίο έξω από το χώρο και το χρόνο, όπου η φορά της κίνησης τελείται από έξω προς τα μέσα, ενώ κυριαρχούν η αγωνία και η επίμονη (μάταια;) αναζήτηση. Πρόκειται για την αναπαράσταση του χάους, την οποία η ανθρώπινη διάνοια ανάγει σε τάξη.

Η μεσαιωνική μουσική δεν επικεντρώνεται τόσο στο νόημα ή στη μελοποίηση του ποιητικού κειμένου, όσο στην ιδέα μιας απόλυτης μουσικής κατασκευής, όπου το κείμενο εμπεριέχεται στη μουσική και, ταυτόχρονα, η μουσική «είναι» το κείμενο.

Οι στροφικές επαναλαμβανόμενες φόρμες (ως μουσικό ανάλογο του λαβύρινθου), οι κανόνες και τα *virelais* του *Machaut* και του *Ciconia* ορίζουν έναν εκστατικό, σκοτεινό, σχεδόν υπνωτικό ρυθμό ή, αλλιώς, ένα υπερβατικό νόημα. Και όπως κάθε νόημα, είναι μια θεώρηση του κόσμου.

Δημήτρης Κούντουρας

Μια γέφυρα ανάμεσα στη μεσαιωνική και τη σύγχρονη μουσική

Στην τελευταία συναυλία του κύκλου «Μια γέφυρα μουσικής πάνω από τη Συγγρού» επιχειρείται η γεφύρωση του χάσματος ανάμεσα στο ηχητικό αποτύπωμα του Μεσαίωνα και σε εκείνο της σύγχρονης μουσικής δημιουργίας, σε μια προσπάθεια διερεύνησης των κοινών τους συνιστωσών. Η συναυλία παρουσιάζεται ως ενιαίο σύνολο με εσωτερικές ενότητες, με τη ρευστή, «ανοιχτή φόρμα» της σύνθεσής της να αλλάζει σε κάθε παρουσίαση, επιτρέποντας παράλληλα τον ελεύθερο αυτοσχεδιασμό. Τα μεσαιωνικά είδη φλάουτου και φλάουτου με ράμφος συνδιαλέγονται με τους σύγχρονους ηλεκτρονικούς ήχους, είτε προηχογραφημένους είτε ζωντανούς, διαμορφώνοντας ένα χώρο χωρίς χρόνο. Συνδετικοί κρίκοι του έργου παραμένουν το κείμενο και η φωνή.

Το θέμα του λαβύρινθου αποτελεί, κατά μήκος των αιώνων, ανεξάντλητη πηγή έμπνευσης για τους καλλιτέχνες, έλκοντάς τους σε μια αναζήτηση από έξω προς τα μέσα· από το σημείο στο όλον. Καθώς μουσική και λαβύρινθος είναι αδύνατο να συλληφθούν εξαρχής στο σύνολό τους, έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό την εξέλιξή τους μέσω μιας αλληλουχίας συμβάντων που παρατίθενται μεμονωμένα και συνθέτουν σταδιακά την ολότητα. Ο λαβύρινθος αποτέλεσε μέρος των αναζητήσεων της δεκαετίας 1955-65, στο πλαίσιο των εξερευνήσεων της «ανοιχτής φόρμας», από συνθέτες όπως ο Pierre Boulez (*Third Piano Sonata*), ο Karlheinz Stockhausen (*Momente*) και ο Luciano Berio (*Laborintus II*, σε ποίηση Edoardo Sanguineti, για τα 700 χρόνια από τη γέννηση του Δάντη). Στη λογοτεχνία, ο Ιταλός συγγραφέας Umberto Eco θεωρούσε τα έργα του ως ένα παράδειγμα συνόλου που, αν και ολοκληρωμένο, παραμένει «ανοιχτό», ενώ υποβάλλεται σε μια διαρκή αλληλεπίδραση εσωτερικών σχέσεων, τις οποίες ο παρατηρητής καλείται να ανακαλύψει και να επιλέξει, κατά την πρόσληψη της ολότητας. Ένα τέτοιο κάλεσμα απηχεί και το πρόγραμμα της συναυλίας.

Η συμμετρική δομή της έχει ως αφητηρία και προορισμό κείμενα του Ιταλού ποιητή Εντοάρντο Σανγκουινέτι (1930-2010), η πρώτη ποιητική συλλογή του οποίου, με τίτλο *Laborintus* (1956), προκάλεσε αίσθηση στους λογοτεχνικούς κύκλους, χάρη στο πλούσιο, αλληγορικό και περίτεχνο ύφος της. Η μακροσκελής συλλογή βρίθκει από ονειρικές και ψυχαναλυτικές εικόνες που ρευστοποιούνται σε ένα γλωσσικό μάγμα από αποσυνδεδεμένες λέξεις, διαμελισμένη σύνταξη και αποσπάσματα από την *Κόλαση* του Δάντη· μια πολυγλωσσική, αποδομημένη σωρός από θραύσματα ελληνικών, λατινικών, γαλλικών και αγγλικών λέξεων. Ο Σανγκουινέτι παρομοίαζε τη γλώσσα του έργου με Βαβέλ, αντανακλώντας την προσωπική του πεποίθηση πως η καθημερινή γλώσσα έχει εκφυλιστεί, καθιστώντας αδύνατη την πραγματική επικοινωνία ανάμεσα στους ανθρώπους. Το ζήτημα της γλώσσας και της επικοινωνίας φαίνεται πως τον απασχολούσε διαρκώς, ενώ η ποιήσή του θα γινόταν σταδιακά ένα προσωπικό ημερολόγιο. Η πρώτη ενότητα της συναυλίας, **Postkarten**, περιλαμβάνει έναν αυτοσχεδιασμό για φλάουτο και φωνή, πάνω σε θραύσματα λέξεων από την ομώνυμη ποιητική συλλογή του 1978, που καταγράφει μικρά καθημερινά γεγονότα και περιστατικά, με έναν αισθητά πεζό λόγο, χαρακτηριστικό δείγμα εξέλιξης του ύφους του.

Στη δεύτερη ενότητα, μελωδίες του γρηγοριανού μέλους και ηλεκτρονικοί ήχοι συνδιαλέγονται με αποσπάσματα από το ποίημα **El Laberinto** του Αργεντίνου Jorge Luis Borges (1899-1986). Ο λαβύρινθος, οι καθρέφτες και οι βιβλιοθήκες διατρέχουν το έργο του Μπόρχες, αποτελώντας συμβολικές, μυστικιστικές και αλληγορικές εικόνες. Τα έργα των Σανγκουινέτι και Μπόρχες συνυπάρχουν κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, σε μια ανοιχτή διαλεκτική σχέση: η συλλογή διηγημάτων του Μπόρχες, *Ο Κήπος με τα διακλαδωτά μονοπάτια* (1941), αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για το *Laborintus* του Σανγκουινέτι, έργο που ακολούθως επηρέασε την ποιητική συλλογή *Το εγκώμιο της σκιάς* (1969) του Μπόρχες. Στην εν λόγω συλλογή περιλαμβάνεται το ποίημα «Ο Λαβύρινθος», που καλεί σε μια αναζήτηση «στους μονότονους, μισητούς τοίχους ανάμεσα», όπου «ολόισιοι δρόμοι στρίβουν και σχηματίζουν μυστικούς κύκλους στων αιώνων τα βάθη».

Ακολουθεί ο γρηγοριανός ύμνος **Kyrie: Cunctipotens genitor Deus**, ανώνυμου συνθέτη του 10ου αιώνα. Η κυκλική φόρμα διαθέτει έντονο εσωτερικό ρυθμό, άυλο και παρακλητικό, ενώ στα μέρη όπου δεν υπήρχε κείμενο, το έργο εμπλουτιζόταν από μελίσματα, συλλαβές και λέξεις με χαρακτήρα περίτεχνο, που γεφύρωναν διαφορετικούς φθόγγους της μελωδίας. Οι εμβόλιμες αυτές αποσπασματικές λέξεις παραπέμπουν στη χρήση του κειμένου από τους σύγχρονους συνθέτες, όπου η ατμόσφαιρά του αποκλίνει συστηματικά από εκείνη της μουσικής.

Ο Γάλλος συνθέτης και ποιητής Guillaume de Machaut (περ. 1300-1377), εκπρόσωπος της Ars Nova, σημάδεψε τον ύστερο Μεσαίωνα, με τη μουσική του να παραμένει σε ένα ανώτερο πνευματικό επίπεδο, αιωρούμενη πέρα από το χρόνο. Ο Μασώ έγραψε τόσο θρησκευτική, όσο και κοσμική μουσική. Το έργο **Puis que ma douleur** ακολουθεί τη στροφική χορευτική φόρμα του virelai, που μαζί με το ροντό και την μπαλάντα αποτελούσαν τις τρεις κύριες κοσμικές μεσαιωνικές φόρμες, απόρροια της παράδοσης των Τροβαδούρων. Η κυκλική μελωδία και οι ηλεκτρονικοί ήχοι, σε συνδυασμό με τη μαγνητοσκοπημένη απαγγελία του

Μπόρχες και τη ζωντανή φωνή της Irene Coticchio, που αντιστικτικά αποδίδουν αποσπάσματα από το ποίημα «Ο Λαβύρινθος», απευθύνουν ένα ελικοειδές κάλεσμα σε ένα ρευστό τοπίο. Η φωνή, ως ήχος, αποδεσμεύεται από το περιεχόμενο, αναδεικνύοντας την ομορφιά της δομής.

Στο κέντρο της συνολικής φόρμας της συναυλίας, ως κεντρομόλος δύναμη, κυριαρχεί η σύνθεση του Περικλή Λιακάκη (γενν. 1970), **Prerecorded recorder** (2008), για τενόρο φλάουτο με ράμφος και ηλεκτρονικούς ήχους, όπου σύμφωνα με τον συνθέτη «*συμβαίνει μια ένωση δύο διαφορετικών κόσμων: από τη μια ο μοντέρνος κόσμος, ο κόσμος των θορύβων, ο απειλητικός κόσμος με τα υποχθόνια μπάσα και τα κλειστοφοβικά πλέγματα, φτιαγμένα από οξείς ήχους, και από την άλλη η απλότητα και η φυσικότητα του Μεσαιώνα και της Αναγέννησης, που εκπροσωπείται από το φλάουτο με ράμφος. Δύο κόσμοι που συγκρούονται ή που προσπαθούν να ζήσουν ειρηνικά ο ένας δίπλα στον άλλον; Την απάντηση θα πρέπει να την δώσει ο κάθε ακροατής για τον εαυτό του.*»

Ο **Αυτοσχεδιασμός για φωνή**, πάνω σε μια παραδοσιακή μελωδία από τη Σικελία, εκτονώνει τη συσσωρευμένη ένταση και ακολουθείται από ένα διάλογο για φωνή και ηλεκτρονικά, βασισμένο σε αποσπασματικές φράσεις από το εμβληματικό διήγημα «**Το Άλεφ**» (1949) του Μπόρχες. Κατά μήκος της δαιδαλώδους περιπλάνησης, κάθε φθόγγος μοιάζει να πυροδοτεί χιλιάδες άλλους που διαλύονται στη λήθη, σε μια κλειστοφοβική αναζήτηση όπου η απόγνωση, οι αυταπάτες, η ελπίδα και το δέος συνομιλούν με την ατμόσφαιρα του ομώνυμου διηγήματος.

Το μεσαιωνικό θρηνητικό τραγούδι **Tels rit au main** του Μασώ είναι η μοναδική του σύνθεση στη μεσαιωνική φόρμα *complainte*, ενώ οι στίχοι ανήκουν στη συλλογή *Remede de Fortune*, με ποιήματα του ιδίου. Η ατμόσφαιρα της κυκλικής σύνθεσης απηχεί τη δραματικότητα του κειμένου, στο οποίο ο ήρωας απευθύνεται στην αγαπημένη του και θρηνεί την κακοτυχία του. Στη μουσική του Μασώ, η σύγχρονη μουσική ανταμώνει με τους ισοκράτες, τον παλμό και την επαναληπτικότητα της φόρμας, χαρακτηριστικά που αναδεικνύονται ως ισχυροί σύνδεσμοι ανάμεσα στις δύο μακρινές εποχές και αποτελούν αναπόσπαστο μέρος τους.

Η έξοδος από το λαβύρινθο σηματοδοτείται από έναν αυτοσχεδιασμό για φωνή και φλάουτο, βασισμένο στο **Il topo**, από την ποιητική συλλογή *Laborintus* του Εντοάρντο Σανγκουινέτι, με επαναφορά στο σημείο εκκίνησης.

*Μην ελπίζεις πως ο απέραντος δρόμος
που διακλαδίζεται σε άλλον
και πάλι διακλαδίζεται σε άλλον,
κάπου τελειώνει.*

Από το ποίημα του Χόρχε Λουίς Μπόρχες, «Ο Λαβύρινθος»